

## تفاوت‌های فضایی در تبیین عوامل هویت‌مندی فضای شهری با استفاده از روش‌های لجستیک و تمایزی - مورد مطالعه: مناطق غربی و شرقی مشهد

دریافت مقاله: ۹۷/۸/۳۰ پذیرش نهایی: ۹۸/۲/۱

صفحات: ۲۰۱-۲۱۹

مصطفی امیرفخریان: استادیار دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران<sup>۱</sup>

Email: Amirfakhriyan@yahoo.com

حسین مبینی: جهاد دانشگاهی مشهد، مشهد، ایران

Email: jahanarai@yahoo.com

### چکیده

هویت به عنوان وجه تمایز پدیده‌ها، یک امر متغیر و متحول است که از شاخص‌های هویت‌ساز تأثیر می‌پذیرد. جایگاه این شاخص‌ها متأثر از محیط زندگی و فرهنگ هر جامعه است که می‌تواند متناسب با مکان و زمان تغییر کند. بدون شک آگاهی از این موضوع کمک شایانی به مجموعه مدیریت شهری در جهت تدوین برنامه‌ها و اقدامات مناسب جهت ارتقای هویت شهر می‌کند. این مطالعه به شکل ویژه، اختصاص به شهر مشهد دارد که به دلیل وجود تنوعات جغرافیایی و فرهنگی توجه ویژه‌ای را در این خصوص می‌طلبد. در این راستا سؤال اصلی تحقیق آن است که آیا این تنوع و تفاوت محیط، سبب نگاه متمایز شهروندان هر منطقه، به جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا نیز شده است؟ مطالعه براساس هدف از نوع مطالعات کاربردی و براساس روش نیز توصیفی-تحلیلی می‌باشد. برای این منظور با انتخاب دو محدوده متفاوت از شهر مشهد (مناطق شرقی و غربی) و تکمیل ۸۰۰ پرسشنامه از ساکنین آن، اقدام به ارزیابی و اولویت‌بندی شاخص‌های اثرگذار بر هویت‌مندی فضا از منظر شهروندان گردید. نتایج این ارزیابی با بهره‌گیری از روش‌های آماری لجستیک و تمایزی نشان داد که در انتخاب شاخص‌های هویت‌مندی فضا تفاوت معناداری بین نظرات ساکنین در مناطق غربی و شرقی مشهد وجود دارد. به عبارتی تفاوت‌های مکانی، سبب رویکردها و ادراکات متفاوتی از شهر، توسط ساکنین آن شده است. نظر به اینکه هویت مکان از جمله عوامل مؤثر در کیفیت محیط زیست می‌باشد، لذا توجه به چنین نتایجی می‌تواند مدیریت شهری را در جهت درک صحیح از شهر و محیط آن به منظور ارتقای کیفی محیط و برنامه‌ریزی برای آن یاری کند.

کلید واژگان: هویت، تفاوت‌های فضایی، تحلیل تمایزی، تحلیل لجستیک، مناطق شهر مشهد

<sup>۱</sup> -نویسنده مسئول: مشهد، پردیس دانشگاه فردوسی مشهد

## مقدمه

مقوله «هویت»، سابقه‌ای به بلندای تاریخ دارد. بزرگان حوزه‌های مختلف علوم اجتماعی در طول تاریخ در مورد مسئله هویت نظریه‌هایی متنوع و بعضاً متضاد داده‌اند. به همین دلیل مفهوم هویت از مباحث سهل و ممتنع بحساب می‌آید (رحیم زاده، ۱۳۷۹: ۳). هویت انسانی علاوه بر عامل تشخیص او، همچنین سبب تمایز تولیدات جامعه نیز می‌شود. هویت از نقطه نظر موضوعات شهری و معماری شامل تعریف گسترده‌ای است که تولیدات طبیعی، جغرافیایی و فرهنگی و همچنین ظرافت‌های اجتماعی را در بر می‌گیرد (یلدیز و آیدین<sup>۱</sup>، ۲۰۱۴، ۲۲۱). هویت یک شهر، سبب تشخیص آن یا فضای جغرافیایی مشخص از فضای دیگر می‌شود. کوین لینچ در «تئوری شکل خوب شهر»، سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی و عدالت را برای سنجش شکل خوب شهر مطرح می‌کند. او برای هویت دو کارکرد مهم «حس تشخیص» و «عملکرد عاطفی هویت محیط» را در نظر می‌گیرد (لینچ، ۱۳۷۶: ۵۶). از نظر راپاپورت «هویت» قابلیت تمیز و تشخیص عنصری از عنصر دیگر است (راپاپورت<sup>۲</sup>، ۱۹۹۰، ۱۵۳). الکساندر معتقد است هویت در محیط هنگامی تجلی می‌کند که ارتباط طبیعی و منطقی بین فرد و محیط حاصل شده باشد (الکساندر<sup>۳</sup>، ۱۹۹۷). «کالن» بر اهمیت تفاوت هر محیط با سایر محیط‌ها تأکید دارد. او هویت را توجه به شخصیت فردی هر محیط و پرهیز از یکنواختی و تشابه محیط‌های شهری از طریق به جلوه در آوردن ویژگی‌های خاص هر محیط می‌داند (کالن، ۱۳۷۷: ۷۸). جیکوبز نیز هویت را در رابطه با فعالیت‌ها و زندگی در خیابان‌های شهری از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری تعریف می‌کند (جکوبز<sup>۴</sup>، ۱۹۶۹، ۸۵).

والتر بور، یکی از صاحب‌نظران حوزه هویت محیطی، معتقد است، هویت همان تفاوت‌های کوچک و بزرگی است که باعث بازشناخت یک مکان و خوانایی محیط می‌شود و حس دل‌بستگی و حساسیت محیط را به وجود می‌آورد. خاص بودن هر محیط به معنی اجتناب از یکنواختی، وجود تنوع و جذابیت است و در نحوه قرارگیری فضاها و طرز دسترسی به فضاها و در کاربری‌ها نیز می‌باید وجود داشته باشد (دانشپور، ۱۳۸۰: ۵۵). به عقیده هان و هاوکن، موضوع هویت امروزه یکی از چالش‌های مورد تأکید در شهرهای هوشمند می‌باشد که نیازمند اقدامات ابتکاری در این زمینه است (هان & هاوکن<sup>۵</sup>، ۲۰۱۸، ۱). این مسئله به ویژه در فرایند جهانی شدن اهمیت بیشتری پیدا کرده است (چاندری<sup>۶</sup>، ۲۰۱۴، ۳۵). پرتوی نیز معتقد است که تعبیر مختلفی در مورد هویت فضا وجود دارد که وابسته به دیدگاه‌های متفاوت انسان، مولف و بهره‌بردار از آن است. زیرا انسان، زمان و مکان، یک هستی را رقم می‌زنند و لذا هویت‌شان در هم آمیخته می‌گردد (پرتوی، ۱۳۸۲: ۴۲).

مطالعات نشان می‌دهد در جغرافیای فضایی، شاخص‌های مختلفی جهت هویت‌مندی فضا مد نظر بوده است. به عنوان مثال در گوشه‌ای از دنیا، انطباق با طبیعت، هویت‌ساز می‌شود (شرق آسیا)، و در گوشه‌ای دیگر تقابل با

1 Yaldız & Aydın  
2 - Rapoport  
3 - Alexander  
4 - Jacobs  
5 - Han & Hawken  
6 - Choudhary

طبیعت (باغسازی انگلستان) (گروتز، ۱۳۸۵). در گوشه از این کره خاکی، شهر به آسمان متصل می‌گردد و رو به معبود دارد (شهر اسلامی) و در جایی دیگر از همه فیود دست و پا گیر خود را می‌رهاند و بنده را مرکز پرگار خود قرار می‌دهد (شهرسازی مادی گرا) (بیکن، ۱۹۶۵: ۸۲).

یکی از مهمترین زمینه‌های احراز هویت انسان، ارتباط او با مولفه‌های فرهنگی، طبیعی و کالبدی محیطش می‌باشد. از سوی دیگر انسان و نگرش او، سبک خاصی از محیط را به وجود می‌آورد. از این رو ارتباط دو سویه‌ای بین انسان، محیط و ارتقای هویت قابل مشاهده است (نقی زاده، ۱۳۹۳: ۵۵). می‌توان چنین انتظار داشت که انسان در مکان‌های متفاوت، تجربیات گوناگونی را نسبت به هویت کسب خواهد کرد. در واقع محیط با همه زمینه‌های متنوعی که برای آن مطرح است از اصلی‌ترین عوامل شکل دهنده‌ی هویت انسان است (نقی زاده، ۱۳۸۶، ۵۲) تاثیر محیط بر شکل‌گیری هویت به حدی است که می‌توان گفت کمتر انسانی را می‌توان یافت که بتواند از آثار محیط طبیعی، فرهنگی و اعتقادی نخستین خود رنگ نگیرد (ابراهیمی دینانی، ۱۳۷۹: ۲۳۳).

معیارهای سازنده هویت یک مکان، همانند معیارهای سازنده شخصیت انسان، دو بعد عینی یا کالبدی و ذهنی یا روحی را شامل می‌شود. چنین معیارهایی سبب تمایز یک شیء از شیء دیگر است (نقی زاده، ۱۳۹۳: ۵۴). در این بین ویژگی‌های محیط زندگی، عادات، جهان‌بینی، ویژگی‌های فرهنگی و... تأثیر فزاینده‌ای بر شکل‌گیری شاخص‌های هویت‌مندی دارند. لذا از آنجا که عوامل سازنده این شاخص‌ها در طول زمان و مکان تغییرپذیر هستند، می‌توان انتظار داشت عوامل هویت‌مندی، در طول زمان و متناسب با مکان متفاوت باشند. با این حال بررسی میزان تفاوت‌ها در مقیاس مناطق یک شهر می‌تواند روشن‌کننده این مسئله باشد که نگاه به هویت شهرها و به ویژه کلان‌شهرها چگونه باید باشد؟ آیا سیاستگذاری برای دستیابی به هویت یکپارچه در شهرها امکان‌پذیر خواهد بود و یا این امر در فضاهای متکثر کلان‌شهرها امکان‌پذیر نیست و یا بسیار دشوار است؟

با توجه به مطالب ذکر شده، مطالعه پیش رو به دنبال نمایش جایگاه متفاوت عوامل اثرگذار بر هویت‌مندی فضا، در نتیجه‌ی حضور انسان در مکان‌های با ویژگی‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و کالبدی در محیط شهری است که به شکل ویژه اختصاص به شهر مشهد دارد. شهری با حدود ۳،۰۵ میلیون نفر جمعیت در سال ۱۳۹۵ (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) و ۱۳ منطقه شهری (پرتال جامع شهر مشهد، ۱۳۹۷) در پهنه‌ای به وسعت ۳۰۰ کیلومتر مربع (مهندسین مشاور فرهاد، ۱۳۸۹: ۳۰)، که مناطق گوناگون آن تفاوت‌های مشخصی را از منظر ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی با یکدیگر نشان می‌دهند (شاهنوشی، ۱۳۸۵: ۵۵۶) و (مهندسین مشاور فرهاد، ۱۳۸۹: ۵). با توجه به این مطلب سؤال اصلی این تحقیق آن است که آیا تنوع و تفاوت محیط، نگرش شهروندان مناطق گوناگون را نیز نسبت به شاخص‌های هویت‌مندی فضا متفاوت کرده است؟ و آن‌ها دیدگاه‌های متفاوتی را در این خصوص دارند؟ در واقع آن چه زمینه ورود به این موضوع را برای مطالعه پیش‌رو باز کرده است، ضرورت توجه به رویکردهای متنوع در برنامه‌ریزی شهری در شهرهایی همچون مشهد، به دلیل ناهمگونی و تنوع محیط شهری است که گذر از رویکردهای یکسان به محیط شهری را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. فرضیه تحقیق: به نظر می‌رسد بین نگرش ساکنین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد نسبت به جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضای شهری تفاوت معناداری وجود دارد؟

## مبانی نظری

فرهنگ آکسفورد «هویت» را کیستی و چیستی شخص می‌داند (فرهنگ آکسفورد، ۲۰۱۸). فرهنگ کمبریج هویت را به معنای اینکه یک فرد چگونه است یا چگونگی تفاوت یک فرد یا یک گروه از دیگران معرفی می‌کند (فرهنگ کمبریج، ۲۰۱۸). در فرهنگ لغات فارسی نیز هویت در معنای تشخیص، شخصیت، ذات و هستی آمده است (معین، ۱۳۷۵، ج ۴) و (دهخدا، ۱۳۷۸).

ایجاد ارزش‌های فرهنگی در فضاهای منسوخ، پیش شرطی برای ایجاد و حفظ ارزش‌ها و مکان‌های میراثی است (مای & سانجی، ۲۰۱۴). هویت شهر، نمایانگر اصول مورد باور و احترام شهر، نشانه روش و مشی زیست مردمان، نمونه تعامل با طبیعت اهل شهر و جایگاه روابط اجتماعی جاری در شهر، نمایشگاه آداب و آیین‌ها و سنن مردمان، بیانگر آرمان‌ها و ایده‌آل‌ها و جلوه‌های تحولات فرهنگی و فکری آن ملت جامعه یا تمدن است (نقی زاده، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۳). هویت و هویت‌مندی همچون سایر موضوعات و مفاهیم؛ جهت تجلی، نیازمند یک سری معیارها و شاخص‌ها است. شاخص‌های هویت‌دهی را می‌توان به سه گروه کلی تقسیم کرد (بهزادفر، ۱۳۸۷: ۵): شاخص‌های فرمیک، شاخص‌های معنایی و شاخص‌های عملکردی. در این میان منظور از فرم، ویژگی‌های کالبدی و فیزیکی محیط اطراف است. همچنین منظور از عملکرد، کارکردی از فضا می‌باشد که در رابطه با توقعاتی که از آن می‌رود، ارزیابی می‌گردد. عملکردها و فعالیت‌های قابل مشاهده، دارای معنای خاصی برای مخاطب بوده و سبب خلق محیط‌های با هویت می‌شود. این معنا، می‌تواند نشأت گرفته از سه عامل هنجارها (آداب و رسوم و عرف)، جهان‌بینی (اعتقادات و باورها)، ادراک و انطباق با تصویر ذهنی باشد (بهزادفر، ۱۳۸۷: ۱۵). تفاوت در گزینش شاخص‌های هویت‌مندی مکان، در همه مقیاس‌های فضایی، از یک محیط گسترده و بزرگ تا ساکنین یک محله، قابل مشاهده می‌باشد. امری که در برخی دوره‌های تاریخی، سبب ایجاد شهری درون شهر دیگر می‌شده است (حبیبی، ۱۳۸۵: ۱۲). به این ترتیب می‌توان با تغییر مکان و زمان، تفاوت در جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا را شاهد بود. مطالعات متعددی در این خصوص انجام شده است که از آن جمله (کالن، ۱۳۷۷) بر اهمیت تفاوت هر محیط با سایر محیط‌ها تأکید دارد. او هویت را توجه به شخصیت فردی هر محیط و پرهیز از یکنواختی و تشابه محیط‌های شهری از طریق به جلوه در آوردن ویژگی‌های خاص هر محیط تعریف می‌کند. (الکساندر، ۱۹۹۷) عنوان می‌کند که بین فرد و محیط زندگی‌اش ارتباط و احساس تعلق خاطر به وجود نخواهد آمد مگر آن‌که قادر به شناخت عمیق و تشخیص آن باشد و توان درک تمایز آن نسبت به محیط‌های دیگر را نیز داشته باشد و بداند در چه زمانی و به چه صورت پاسخ مناسبی به کنش‌های انجام یافته در آن محیط بدهد. نظریه «ادغام ویژگی تریسمن ۴» بر این باور است که توجه فضایی به عنوان پیوستی برای بررسی ویژگی‌های مختلف یک شیء، در قالب یک کل منسجم مورد نیاز است (تریسمن، ۱۹۸۰، ۱۰۰).

1 Oxford Dictionary

2 Cambridge Dictionary

3 - Mihye &amp; Sunghee

4 - Treisman's feature integration theory

5 Treisman

(گلامب & کاپیتز<sup>۱</sup>، ۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «اثر موقعیت موضوعات بر هویت» به نقش تفاوت‌های مکانی در هویت پدیده‌ها می‌پردازند نتایج این یافته بیانگر آن است که مکان و موقعیت موضوع، یک ویژگی منحصر به فرد، و اتوماتیک‌وار را برای آن، پدید می‌آورد. آن‌ها ادعا می‌کنند که ذهنیت‌ها به طور قابل اعتمادی هویت و تفاوت اندکی را در مکان‌های مشابه در مقایسه با مکان‌های متفاوت نشان می‌دهند.

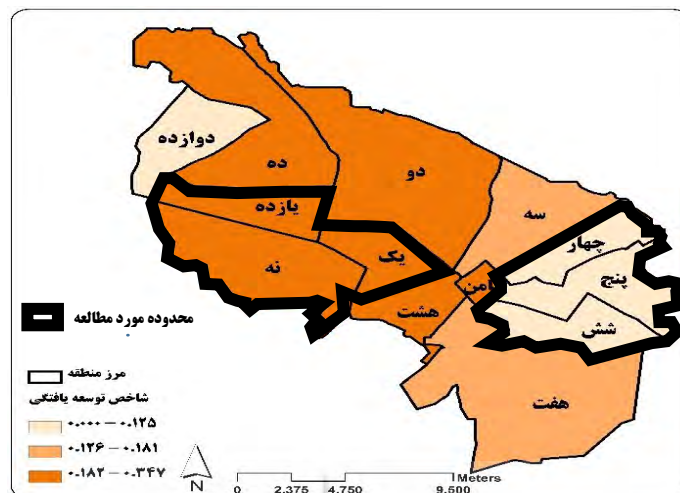
(ترلو<sup>۲</sup>، ۲۰۱۶) در مطالعه خود به دنبال نقش هویت‌های محلی در آمیختگی‌های شهری است. مطالعه او در یکی از شهرهای هلند نشان می‌دهد که آمیختگی شهری می‌تواند سبب ایجاد جذابیت‌های ثانویه و نهایتاً لایه نازکی از هویت‌های منطقه‌ای شود که می‌تواند مبتنی بر هویت اولیه محلی باشد. (آنتونیش<sup>۳</sup>، ۲۰۱۳) نشان می‌دهد که ارتباط بین هویت و مکان یکی از مهمترین موضوعات رایج در جغرافیا است. مطالعه او با هدف غنی‌سازی و تنوع چنین تحقیقات، به انجام رسیده است. او نشان می‌دهد در عصر پست مدرن و در جنبش‌های فمینیستی، جریان هویت‌های مکانی جای خود را به تفاوت‌ها در جنسیت، نژادها و گروه‌ها داده است. همچنین مکان و انتخاب آن یکی از ویژگی‌های قطعی در مدل «شاخص موضوعات» (لیزلی، ژاو، تریمولت، اسکال<sup>۴</sup>، ۱۹۹۸)، «تئوری جستجوی هدایت» (ولف<sup>۵</sup>، ۱۹۹۴)، مدل «نقشه برتر» (کخ، المن<sup>۶</sup>، ۱۹۸۵)، «تئوری نقشه بولین» (هانز، پاشلر<sup>۷</sup>، ۲۰۰۷) به شمار می‌آید. علاوه بر این نتایج تحقیقات اخیر نشان می‌دهد که توجه به شکاف و تغییر فضایی می‌تواند فرایند یکپارچگی را تغییر دهد (گلامب، ال هیروکس، کانویشر<sup>۸</sup>، ۲۰۱۴) با توجه به آن‌چه بیان شد می‌توان به نقش مکان و فضا در بروز تفاوت‌های رفتاری و نگرشی ساکنین پی برد. با این حال انجام چنین مطالعاتی سابقه چندانی در تحقیقات داخلی ندارد. و از این حیث مطالعه پیش‌رو می‌تواند بدیع باشد.

## روش تحقیق

### منطقه مورد مطالعه

قلمرو پژوهش در این مطالعه شامل مناطق شرقی و غربی شهر مشهد می‌شود. در شرایط فعلی شهر مشهد شامل ۱۳ منطقه است که این مناطق سطح یکسان و همگنی را از نظر بهره‌مندی از شرایط توسعه را نشان نمی‌دهند (شاهنوشی، ۱۳۸۵: ۵۸۴). ابعاد گوناگونی از طبقه‌بندی این مناطق در قالب خوشه‌های همگن می‌توان ارائه داد. از جمله آن‌ها، مناطق شرقی و غربی شهر مشهد است. مناطق شرقی دربردارنده پهنه‌هایی با شرایط اقتصادی و اجتماعی ضعیفتر از پهنه‌های غربی هستند. در پهنه شرقی مناطق ۴، ۵ و ۶ و در پهنه غربی مناطق ۱، ۹ و ۱۱ به عنوان دو خوشه مجزا از یکدیگر مد نظر می‌باشند. نقشه زیر موقعیت مناطق مورد مطالعه و سطوح توسعه یافتگی آن‌ها را در شهر مشهد نشان می‌دهد.

- 1 - Golomb & Kupitz
- 2 - Terlouw
- 3 Antonsich
- 4 - Leslie, Xu, Tremoulet, & Scholl,
- 5 Wolfe
- 6 Koch & Ullman
- 7 Huang & Pashler
- 8 Golomb, L'Heureux, & Kanwisher



شکل (۴). موقعیت مناطق و نواحی شهر مشهد براساس شاخص توسعه یافتگی

مأخذ: (شاهنوشی، ۱۳۸۵: ۵۶۶)

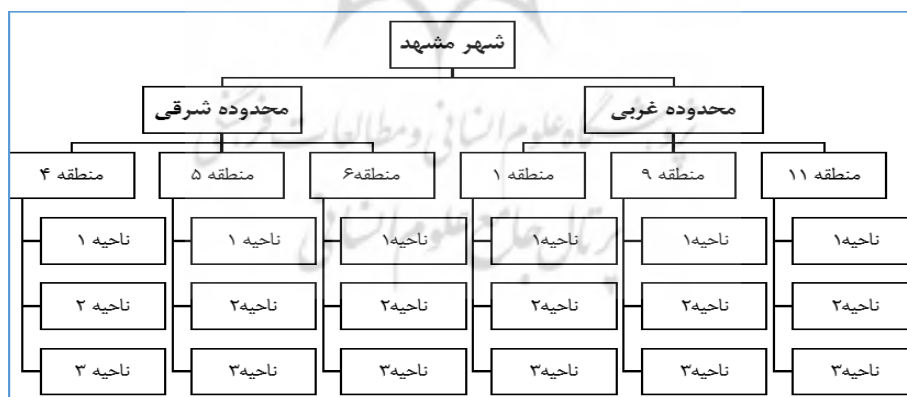
#### داده و روش کار

این مطالعه بر اساس هدف؛ کاربردی و از لحاظ روش؛ توصیفی-تحلیلی است. برای این منظور در گام اول با مراجعه به اسناد و منابع موجود اقدام به جمع آوری اطلاعات در خصوص موضوع تحقیق شد. خروجی این بحث: (۱) آگاهی از مطالعات انجام شده و نظریات ارائه شده در باب موضوع و (۲) دستیابی به مؤلفه‌های هویت شهر و دسته‌بندی آن‌ها متناسب با هدف مطالعه بوده است. در ادامه با توجه به مبانی و شاخص‌های به دست آمده تلاش گردید تا جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا در بخش‌های گوناگون شهر مشهد مورد سنجش قرار گیرد. برای این منظور با تکیه بر مطالعات گذشته و همچنین طرح جامع شهر مشهد، دو محدوده شرق و غرب شهر مشهد که تفاوت‌های مشخصی را از حیث شرایط کالبدی، اجتماعی و اقتصادی با یکدیگر نشان می‌دهند انتخاب گردید. این محدوده شامل مناطق شرقی (شامل مناطق ۴، ۵ و ۶) و مناطق غربی (شامل مناطق ۱، ۹ و ۱۱) و تکمیل پرسشنامه از ساکنین آن‌ها می‌شود. همچنین به منظور نمایش بهتر تفاوت‌های فضایی سعی گردید، تکمیل پرسشنامه‌ها در بین مناطق فوق، براساس خرده مقیاس‌های محلی همچون مرز نواحی صورت پذیرد. پرسشنامه‌ها پس از تکمیل، وارد پایگاه اطلاعات آماری گردید و با استفاده از نرم افزارهای آماری همچون Excel و Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

با توجه به وجود روش‌های گوناگون در خصوص سنجش و جایگاه یک عامل در عوامل دیگر (همچون روش‌های شبکه عصبی، رگرسیون خطی، روش‌های لجستیک، رگرسیون فضایی و تحلیل تمایزی)، در این مطالعه به دلیل نوع متغیرهای تحقیق (متغیر ترتیبی چند وجهی) و سنجش آن در دو گروه مستقل (مناطق شرقی و غربی مشهد) از مدل‌های تمایزی و لجستیک استفاده گردید. میزان پایایی پرسشنامه با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ به میزان ۰.۸۸۹ تعیین گردید. برای روایی تحقیق نیز از روش روایی محتوا استفاده شد. برای این منظور پس از شناسایی متغیرهای و دسته‌بندی آن‌ها جهت تایید در اختیار افراد متخصص (شامل ۷ نفر از متخصصین امر) قرار گرفت و در طی دو مرحله داوری، روایی آن‌ها تایید شد.

## جامعه آماری و حجم نمونه

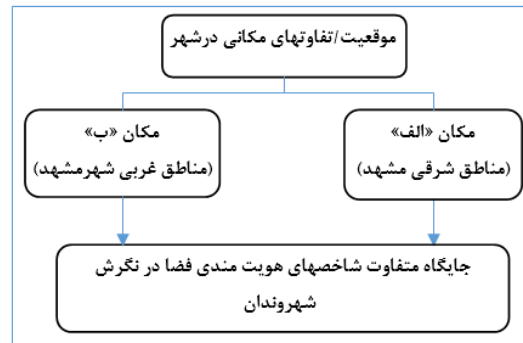
همان‌طور که عنوان گردید مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که وضعیت متفاوتی در بین مناطق شهری مشهد از منظر شاخص‌های توسعه شهری وجود دارد (شاهنوشی، ۱۳۸۵: ۵۵۶) و (مهندسین مشاوران، ۱۳۸۹: ۵). توجه به چنین وضعیتی پایه و اساس دسته‌بندی و انتخاب مناطق شهر در این مطالعه را شامل می‌شود. بدین ترتیب مناطق ۱۳ گانه مشهد به دو دسته مناطق برخوردار و کم برخوردار طبقه‌بندی گردید. به شکل عمده مناطق غربی شهر مشهد شامل مناطق برخوردار و مناطق شرقی آن به عنوان مناطق کم برخوردار شناخته می‌شوند. بر اساس این طبقه‌بندی، جامعه آماری مطالعه شامل ساکنین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد است. مناطق شرقی شامل مناطق ۴، ۵ و ۶ و مناطق غربی شامل مناطق ۱، ۹ و ۱۱ شهرداری مشهد است. بر اساس آمار سال ۱۳۹۵، جمعیت ساکن در مناطق شرقی ۶۷۰۴۰۳ نفر و جمعیت مناطق غربی نیز معادل ۶۹۴۲۳۵ نفر می‌باشد. نظر به حجم بالای جامعه آماری، ضرورت انتخاب نمونه‌ای متناسب با این جمعیت مطرح گردید. معیار حجم نمونه نیز براساس فرمول کوکران برای هر محدوده شامل ۳۸۲ پرسشنامه و در مجموع شامل ۷۶۴ پرسشنامه شد که به تعداد ۸۰۰ پرسشنامه (برای هر محدوده ۴۰۰ پرسشنامه) در بین ساکنین محدوده‌ها تکمیل گردید. توزیع پرسشنامه‌ها در بین محدوده‌ها براساس مرزهای هر منطقه و نواحی آن بوده است. تا تصویر دقیق‌تری از تفاوت‌های فضایی هر محدوده به دست آید. به عبارتی در گام اول جامعه آماری به دو خوشه مناطق شرقی و غربی تقسیم‌بندی شد. در ادامه با توجه به مناطق واقع در هر محدوده و همچنین نواحی واقع در هر منطقه اقدام به تکمیل پرسشنامه‌ها گردید. نمونه‌گیری از نوع ساده و شیوه انتخاب افراد نیز در داخل هر ناحیه شامل تمامی افرادی بوده است که سابقه سکونت آن‌ها در محدوده بیش از ۱۰ سال بوده است. به عبارتی افرادی که طی ۱۰ سال اخیر به صورت دائم ساکن در آن منطقه بوده‌اند شکل (۱).



شکل (۱). شیوه توزیع پرسشنامه‌ها در محدوده مورد مطالعه

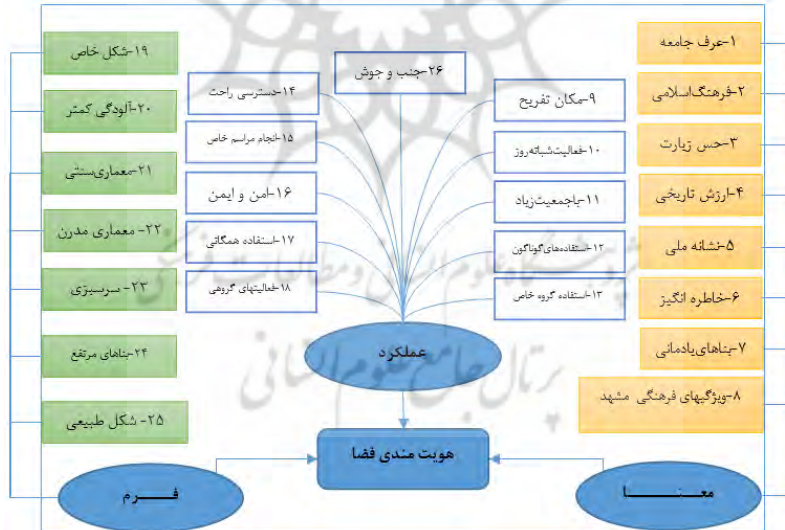
## متغیرهای پژوهش

با توجه به هدف اصلی مطالعه، می‌توان متغیرهای تحقیق و شیوه ارتباط آن‌ها با یکدیگر را به شرح زیر نمایش داد:



شکل (۲). نمودار متغیرهای تحقیق و نوع ارتباط آن‌ها با هم

همانطور که مشاهده می‌شود، موضوع اصلی مطالعه بدین صورت است که موقعیت و تفاوت‌های مکانی موجود در یک نقطه شهری همچون شهر مشهد در قالب مناطق شرقی و غربی، بر جایگاه شاخص‌های هویت مندی فضا از منظر شهروندان اثرگذار خواهد بود. از سوی دیگر مطالعات اسنادی نشان داد که متغیرهای مرتبط با هویت مندی فضا را می‌توان در سه دسته کلی طبقه بندی کرد: الف) متغیرهای مرتبط با معنا، ب) متغیرهای مرتبط با عملکرد و ج) متغیرهای مرتبط با فرم. این متغیرها بر اساس مطالعات انجام گرفته در مجموع شامل ۲۶ متغیر می‌شود. شکل (۳) نشان دهنده متغیرهای مورد استفاده در این خصوص است.



شکل (۳). متغیرهای سه گانه هویت مندی فضا و متغیرهای مرتبط با آن

مأخذ: برگرفته از (بهزادفر: ۱۳۸۷ متغیرهای ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۵)، (لینچ: ۱۳۷۶ متغیرهای ۱۴، ۱۷، ۱۸، ۴، ۶، ۷)، (اقبالی: ۱۳۷۸ متغیرهای ۲۱، ۱۹، ۲۲، ۲۴، و ۲۵)، (تقوایی: ۱۳۹۱ متغیرهای ۲۱، ۱۹، ۲۲، ۲۴، و ۲۵)، (حجت: ۱۳۸۴، متغیرهای ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، و ۲۶)، (قطبی: ۱۳۸۷ متغیرهای ۲۶ و ۱۷)، (نقی زاده: ۱۳۹۳ متغیرهای ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸ و ۲۵)

همچنین جدول (۱) وضعیت مناطق مورد بررسی را از منظر ویژگی‌های جمعیتی و وسعت نشان می‌دهد.

جدول (۱). جمعیت و مساحت مناطق مورد مطالعه (۱۳۹۵)



مناطق	محدوده شرقی			محدوده غربی		
	منطقه ۴	منطقه ۵	منطقه ۶	منطقه ۱	منطقه ۹	منطقه ۱۱
جمعیت ۱۳۹۵	تعداد	۱۷۵۶۰۳	۲۳۲۶۱۶	۱۶۷۰۱۳	۳۲۷۰۶۱	۲۰۰۱۶۱
	درصد	۳۹،۱	۲۶،۲	۳۴،۷	۲۴،۱	۴۷،۱
	درصد از کل مشهد	۸،۵۷	۵،۷۴	۷،۶۱	۵،۴۶	۱۰،۷
وسعت	هکتار	۱۴۴۳،۰	۲۰۴۰،۲	۱۶۷۳،۸	۵۱۵۷،۰	۱۶۶۴،۳
	درصد از کل مشهد	۴،۳	۶،۱	۵،۰	۱۵،۴	۴،۴

مأخذ: (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) و (پایگاه اطلاعات مکانی شهر مشهد، ۱۳۹۵)

### نتایج

الف) ارزیابی عوامل مؤثر بر هویت‌مندی فضا در محدوده‌های شرقی و غربی شهر مشهد با توجه به هدف اصلی این تحقیق که همانا سنجش میزان اثر گذاری شاخص‌های هویت‌مندی فضا در دو گروه مستقل از یکدیگر (مناطق شرقی و غربی شهر مشهد) و نمایش تفاوت‌های مرتبط با هر گروه است، از مدل‌های تمایزی و لجستیک بهره گرفته شده است. در ادامه نتایج حاصل از این بررسی ارائه می‌شود.

سنجش معناداری تفاوت‌های فضایی، بین مناطق شرقی و غربی مشهد ارزیابی کلی مدل‌های مورد بررسی نشان از آن دارد که بین مناطق مزبور در شرق و غرب شهر مشهد، تمایزات محسوس و معناداری در خصوص هویت‌مندی فضا قابل مشاهده است و می‌توان برای هر یک از مناطق یاد شده، تابع مشخص و جداگانه‌ای را شکل داد. در ارتباط با تحلیل تمایزی، بهره‌گیری از آزمون «ام باکس» نشان می‌دهد که ماتریس‌های کوواریانس دو گروه با یکدیگر متفاوت است. همچنین در مدل لجستیک آزمون «اوم نی بوس»<sup>۱</sup>، بیانگر معنادار بودن برازش کلی مدل در مرحله دهم است. جدول (۲) نتایج حاصل از این ارزیابی را نشان می‌دهد.

جدول (۲). سطح معناداری تفاوت‌های شاخص‌های هویت‌مندی فضا در مناطق شرقی و غربی شهر مشهد با استفاده از آزمون ام باکس در مدل تحلیل تمایزی و آزمون اوم نی بوس در مدل تحلیل رگرسیون لجستیک

<sup>1</sup> Omnibus Tests

تحلیل رگرسیون لجستیک				تحلیل تمایزی				
		Chi-square	df	Sig.				
Step ۱	Step	۴۴,۸۱۲	۵	.۰۰۰	Fآزمون			
	Block	۴۴,۸۱۲	۵	.۰۰۰				
	Model	۴۴,۸۱۲	۵	.۰۰۰	سطح معناداری	مقدار	Box's M	آزمون مقدار
Step ۱۰	Step	۱۲,۴۶۱	۶	.۰۵۲	.۰۰۰	۳,۲۴	۱۱۹۰,۳۵	
	Block	۲۰۸,۷۹۱	۵۱	.۰۰۰				
	Model	۲۰۸,۷۹۱	۵۱	.۰۰۰				

با توجه به جدول (۲) می‌توان اذعان نمود که بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد تفاوت معناداری از نظر جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا وجود دارد، که سبب تفاوت این دو محدوده از یکدیگر می‌شود و به نوعی می‌توان تفاوت‌های فضایی را در این خصوص در شهر مشهد به نظاره نشست. این به آن معناست که اگر مناطق شرقی و غربی شهر مشهد را دو محیط مجزا از هم در نظر بگیریم، جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا از منظر شهروندان ساکن در این دو منطقه با یکدیگر تفاوت دارد.

#### عوامل تاثیرگذار در تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی مشهد

با توجه به وجود تفاوت‌های معنادار بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد از منظر جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا، می‌توان ابعاد مهم دیگری از این تفاوت را در قالب میزان اثرگذاری و تبیین مدل، متغیرهای اثرگذار و دقت طبقه بندی به شرح زیر به نمایش گذاشت. مقایسه نتایج به دست آمده از مدل‌های تمایزی و لجستیک بیانگر آن است که بین ۱۹,۳۶۱٪ تا ۲۳۹٪ از تغییر جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا توسط تفاوت‌های فضایی موجود بین مناطق مورد بررسی تبیین می‌شود. نتایج این بررسی به تفکیک تحلیل‌های مورد نظر در قالب جدول (۳) مشخص شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

#### جدول (۳). نتایج حاصل از تبیین تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد بر مبنای تحلیل تمایزی و رگرسیون لجستیک

- ۱- این مقدار حاصل ارزش ضریب همبستگی کانونی در جدول مرتبط با تحلیل تمایزی (۰,۴۴) به توان دو است.
- ۲- این مقدار حاصل ضریب R بر مبنای مدل نایجل کرک در جدول مرتبط با تحلیل رگرسیون لجستیک (مرحله ۱۰) است.

تحلیل رگرسیون لجستیک										تحلیل تمایزی			
مرحله	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	تابع ۱۰	مقدار ویژه <sup>۱۱</sup>	ضریب همبستگی کانونی <sup>۱۲</sup>
-۲ Log likelihood	۷۹۰٫۷۵۰a	۷۵۶٫۶۷۵b	۷۳۱٫۹۸۳c	۷۰۶٫۲۲۹c	۶۹۲٫۴۹۸c	۶۷۸٫۶۲۷c	۶۶۴٫۷۵۴c	۶۴۹٫۶۰۸c	۶۳۹٫۱۳۳c	۶۱۶٫۷۷۳c	۱	۰٫۲۴۰a	۰٫۴۴۰
ضریب R بر مبنای کاکس و اسنل <sup>۱۳</sup>	۰٫۰۷۲	۰٫۱۲۳	۰٫۱۵۸	۰٫۱۹۳	۰٫۲۱۱	۰٫۲۲۹	۰٫۲۴۷	۰٫۲۶۵	۰٫۲۷۸	۰٫۲۹۳	First ۱ canonical discriminant functions were used in the analysis.		
ضریب R بر مبنای نایجل کرک	۰٫۰۹۶	۰٫۱۶۴	۰٫۲۱	۰٫۲۵۷	۰٫۲۸۲	۰٫۳۰۶	۰٫۳۲۹	۰٫۳۵۴	۰٫۳۷۱	۰٫۳۹			

خروجی حاصل از تحلیل تمایزی بیانگر آن است که این مدل توانسته است بر مبنای یک تابع، به طبقه بندی مناسبی از تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد دست یابد. همچنین مقدار ویژه محاسبه شده برای آن معادل ۰٫۲۴ است که بیانگر قدرت تبیین تابع مورد نظر است که فاصله ۰٫۷۶ را از ۱ (قدرت تبیین بالا) نشان می‌دهد. در مجموع ضریب همبستگی کانونی نشان می‌دهد که تحلیل تمایزی توانسته است به مقدار ۱۹٫۳۶ درصد (۰٫۴۴۲) از تغییرات متغیر وابسته را در خصوص نمایش تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد را تبیین کند.

همچنین برآیند کلی مدل رگرسیون لجستیک نشان دهنده آن است که در مرحله دهم مقادیر ضریب R بر مبنای روش کاکس و اسنل معادل ۲۹٫۳ درصد و بر مبنای روش نایجل کرک معادل ۳۹ درصد می‌باشد. که به عبارتی متغیرهای مورد بررسی توانسته اند بین ۲۹ تا ۳۹ درصد از تغییرات بین دو متغیر را نشان دهند.

ب) شناسایی متغیرهای معنادار و اثرگذار در نمایش تفاوت‌های فضایی مناطق شرقی و غربی مشهد شناسایی متغیرهای اثرگذار و همچنین نقش هر یک از آنها در تبیین تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد، از جمله نتایج مهم دیگر در خصوص موضوع مورد مطالعه می‌باشد.

بر اساس تحلیل تمایزی و بر مبنای شاخص لاندای ویکلز، در مجموع از ۲۶ متغیر مورد بررسی، تنها ۱۴ متغیر دارای اثر معناداری در نمایش تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی هستند. به عبارتی این متغیرها قادرند در مجموع به میزان ۱۹٫۳۶٪ از تمایزات بین مناطق مورد بررسی را به تصویر بکشند. در خصوص سایر متغیرها نیز باید گفت تمایزات چندانی بین مناطق مورد بررسی از این منظر وجود ندارد. متغیرهای معنادار به تفکیک شاخص‌های مورد بررسی عبارتند از:

شاخص فرمیک شامل: ویژگی‌های مدرن مکان، ویژگی‌های معماری سنتی مکان، آلودگی کمتر مکان، شکل طبیعی مکان و بناهای مرتفع.

شاخص عملکردی شامل: مکان‌هایی جهت انجام مراسم خاص، مکان‌های با فعالیت شبانه روزی، مکان‌های با ویژگی‌های امن، مکان‌های با دسترسی آسان و مکان‌های با جنب و جوش فراوان جمعیت.

و شاخص معنایی نیز شامل: درک ویژگی‌های فرهنگ اسلامی، درک ویژگی‌های ارزش تاریخی، درک حس زیارت، و درک نشانه ملی.  
در ادامه جدول (۴) نشان دهنده نتایج فوق می باشد.

جدول (۴). متغیرهای اثر گذار در نمایش تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد بر مبنای مدل تحلیل تمایزی

شاخص	فرم	عملکرد	معنا
متغیر			
ویژگیهای مدرن	0.988		
ویژگیهای معماری سنتی	0.985		
آلودگی کمتر	0.99		
مکانهای سرسبز	0.997		
شکل طبیعی	0.98		
شکل خاص	0.999		
بنای مرتفع	0.981		
انجام مراسم خاص	0.984		
مکانهای شبانه روزی	0.98		
ویژگیهای امن	0.97		
مکانهای تفریح	0.998		
رسیدن راحت	0.984		
جنب و جوش	0.959		
حضور جمعیت زیاد	0.999		
فعالیت گروهی	0.998		
استفاده گوناگون	0.996		
اختصاص به گروه خاص	0.994		
اختصاص به همه	0.999		
ویژگیهای فرهنگ اسلام	0.983		
ویژگیهای ارزش تاریخ	0.979		
ویژگیهای حس زیارت	0.975		
نشانه ملی	0.991		
ویژگیهای عرف	0.998		
خاطره انگیز	1		
بناهای نمادین	0.998		
ویژگی فرهنگی مشهد	0.996		
شاخص لاندای ویکتور	0.008		
سطح معاداری	0.003		
ضریب استاندارد شده تشخیص کانونی	-0.55		
	0.015		
	0.155		
	0.001		
	0.491		
	0.001		
	0.002		
	0.001		
	0		
	0.24		
	0.002		
	0		
	0.364		
	0.23		
	0.137		
	0.065		
	0.364		
	0.001		
	0		
	0.139		
	0.250		
	0.139		
	0.019		
	0.285		
	0.592		
	0.262		
	0.071		
	0.127		
			-1.90
			-0.55
			0.51
			-2.02
			0.311
			-2.26
			0.475
			0.123
			0.157
			0.522
			-1.70
			-0.44
			0.576
			-0.80
			-0.81
			-3.77
			-4.67
			-1.01
			0.092
			0.139
			0.250
			0.139
			0.019
			0.285
			0.592
			0.071
			0.127
			-1.72

همانطور که در جدول (۴) مشاهده می شود بر مبنای ضرایب استاندارد شده تابع تشخیص کانونی، در بین متغیرهای فرمیک، بناهای مرتفع و مکان‌های دارای شکل طبیعی اثرگذارترین متغیر به شمار می آیند.  
در بین شاخص عملکردی نیز، متغیر مکان‌های با جنب و جوش بالای جمعیت و مکان‌های امن، با اهمیت‌ترین متغیر هستند.  
همچنین در شاخص معنایی نیز، متغیر درک حس زیارت دارای بیشترین اهمیت در خصوص نمایش تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد است.

در مقابل براساس مدل رگرسیون لجستیک متغیرهای معنادار و اثرگذار در مدل به تفکیک شاخص عبارت‌اند از: شاخص فرمیک: ویژگی معماری سنتی و بناهای مرتفع  
شاخص عملکردی: مکان‌های با فعالیت شبانه‌روزی، مکان‌هایی که در آن‌جا جنب و جوش زیاد است و مکان‌های با استفاده‌های گوناگون  
شاخص معنایی: ویژگی‌های فرهنگ اسلامی جدول (۵).

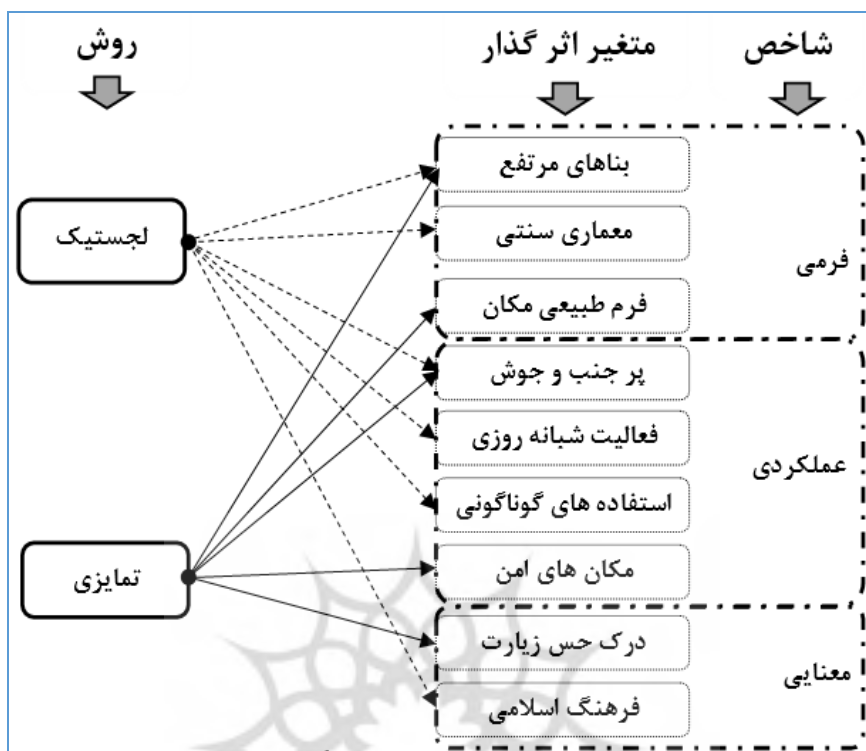
جدول (۵). متغیرهای اثرگذار در نمایش تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد بر مبنای تحلیل

رگرسیون لجستیک

متغیر	ضریب B	S.E.	آماره (والد)	درجه آزادی	سطح معناداری	نسبت بخت‌ها
ویژگی‌های معماری سنتی			۲۰,۴۸۱	۵	.۰۰۱	
f.۱۷,۲(۵)	-۳,۴۷۴	۱,۴۱۸	۶,۰۰۵	۱	.۰۱۴	.۰۳۱
ویژگی‌های فرهنگ اسلام			۱۸,۳۸۱	۶	.۰۰۵	
مکان‌های شبانه‌رو			۱۶,۳۷۹	۵	.۰۰۶	
جنب و جوش			۱۷,۱۰۹	۵	.۰۰۴	
a.۱۷,۱۶(۲)	۳,۱۲۵	۱,۵۷۰	۳,۹۶۴	۱	.۰۴۶	۲۲,۷۶۳
m.۱۷,۱۹(۱)	۲,۸۱۵	۱,۲۶۷	۴,۹۳۲	۱	.۰۲۶	۱۶,۶۸۵
بنای مرتفع			۱۲,۰۰۳	۵	.۰۳۵	
f.۱۷,۲۳(۲)	۱,۰۴۴	.۴۸۸	۴,۵۸۱	۱	.۰۳۲	۲,۸۴۰
استفاده گوناگون			۱۶,۲۵۵	۵	.۰۰۶	
a.۱۷,۲۴(۳)	-۳,۰۰۹	۱,۴۰۸	۴,۵۶۸	۱	.۰۳۳	.۰۴۹
مقدار ثابت			۶۹۶۰۷,۳۳۱	۱	.۹۹۹	.۰۰۰
	۶۲,۸۹۰					

در مجموع می‌توان برابند کلی مدل‌های تمایزی و لجستیک را در خصوص نمایش تفاوت‌های موجود بین مناطق شرقی و غربی از منظر شاخص‌های هویت‌مندی فضا را به شرح زیر نمایش داد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی



شکل (۵). نتایج حاصل از روش‌های تحلیل تمایزی و لجستیک در خصوص متغیرهای اثرگذار بر هویت‌مندی فضا در محدوده مورد مطالعه

با توجه به شکل (۵) می‌توان به موضوعات مهمی در خصوص تفاوت‌های موجود بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد و تأثیر آن بر نگرش شهروندان نسبت به جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا پی برد. در خصوص شاخص فرمیک، بررسی‌ها نشان می‌دهد که متغیرهایی همچون بناهای مرتفع، معماری سنتی و فرم طبیعی مکان، متغیرهایی هستند که سبب تفکیک ساکنین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد از یکدیگر می‌شوند. به عبارتی ارزش این متغیرها در نظر ساکنین مناطق شرقی و غربی از هم متفاوت است و این تفاوت به گونه‌ای است که سبب تشکیل دو گروه مستقل از یکدیگر می‌شود. نکته مهم از شاخص‌های به دست آمده در این خصوص آن است که مناطق مورد بررسی از نظر فرم و شکل، تصویرگر ذهنیت متفاوتی در بین ساکنین خود بوده‌اند. به گونه‌ای که نگرش آن‌ها به متغیرهای هویتی همچون بناهای مرتفع، معماری سنتی و فرم‌های طبیعی مکان متفاوت از یکدیگر است. بر این اساس می‌توان گفت مهمترین تمایزات فرمی مناطق شرقی و غربی شهر مشهد عمدتاً از نظر وجود بناهای مرتفع، توجه به معماری‌های سنتی و فرم‌های طبیعی مکان است. در این بین وجود بناهای مرتفع به دلیل تأیید آن از منظر هر دو روش لجستیک و تمایزی جایگاه ویژه‌ای دارد. لذا آن را می‌توان وجه مهم تمایز عنصر هویتی فرمی در بین مناطق شرقی و غربی مشهد دانست. در بین شاخص‌های عملکردی نیز نتایج حاکی از معنادار بودن متغیرهای مکان‌های پر جنب‌وجوش، مکان‌های با فعالیت‌های شبانه روزی، مکان‌های دارای استفاده‌های گوناگون، و مکان‌های امن است. توجه به این شاخص،

بیانگر وجود عملکرد متفاوت فضا از منظر ساکنین در مناطق شرقی و غربی است. و لذا می‌توان آن را وجه مهمی از تمایزات درون شهری مشهد به شمار آورد. البته در بین متغیرهای یاد شده، مکان با جنب‌وجوش بالا به دلیل معنا داری از منظر روش‌های لجستیک و تمایزی، جایگاه مهمتری دارد. نهایتاً در خصوص شاخص‌های معنایی، متغیرهای اثرگذار و تمایز دهنده مناطق شرقی و غربی شهر مشهد، شامل دو متغیر درک حس زیارت و درک ویژگی‌های فرهنگ اسلامی می‌باشند. بر این اساس می‌توان گفت نگرش ساکنین مناطق مورد بررسی به موضوعات مرتبط با حس زیارت و ویژگی‌های فرهنگ اسلامی در فضای پیرامونی آن‌ها متفاوت و متمایز است.

### نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هویت به عنوان یکی از عوامل اثرگذار در کیفیت محیط زیست شهری، دارای جایگاه برجسته‌ای است. از این‌رو توجه به موضوع هویت‌مندی فضا در مناطق شهری می‌تواند یکی از دغدغه‌های مهم برنامه‌ریزان و مدیران شهری قلمداد گردد. این مطالعه با هدف نمایش تفاوت‌های فضایی و تأثیر آن در نگرش شهروندان به جایگاه عناصر هویتی در شهر مشهد به انجام رسیده است. نتایج این بررسی حاکی از وجود تفاوت‌های معنادار بین مناطق شرقی و غربی شهر مشهد در این خصوص است. این تفاوت در هر سه دسته از شاخص‌های فرمیک، عملکردی و معنایی قابل مشاهده می‌باشد. به عبارتی تفاوت‌های مکانی در درک و تعیین جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا در بین ساکنین اثرگذار می‌باشد. یافته این مطالعه در واقع همسو با یافته‌های (گلامب و کاپیتز، ۲۰۱۴)، (لیزلی، ترمالت و اسکال، ۱۹۹۸) و (گلامب و کانویشر، ۲۰۱۴) است که در مطالعات خود اثرگذاری مکان بر تفاوت درک هویت را نشان می‌دهند. این موضوع را به شکل علمی در تئوری «ادغام ویژگی» (تریسمن، ۱۹۸۰) می‌توان ریشه‌یابی کرد که توجه به تفاوت‌های فضایی و مکانی را به عنوان برچسب و پیوستی برای بررسی ویژگی‌های پدیده‌ها منظور می‌کند. لذا یافته‌های این مطالعه در چارچوب این نظریه نیز توجیه‌پذیر است.

از سوی دیگر در محدوده مورد مطالعه وجود تفاوت در نگرش ساکنین به جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا بیانگر موضوعات مهم و اساسی دیگری به شرح زیر می‌باشد:

با اینکه شاخص‌های مرتبط با هویت، سه وجه عملکردی، فرمی و معنایی را شامل می‌شوند، اما این به معنایی جدایی و انفکاک این وجوه از یکدیگر نمی‌باشد. همانطور که یافته‌های این مطالعه نشان داد، تفاوت‌های فضایی بین مناطق شرقی و غربی هر سه شاخص مرتبط با هویت را شامل می‌شود. به عبارتی می‌توان این گونه عنوان کرد که نوع نگاه و جایگاه هر یک از شاخص‌های مرتبط با هویت، در مرتبه و اندازه سایر شاخص‌ها نیز اثرگذار می‌باشد. بنابراین می‌توان این انتظار را داشت که با تغییر در هر یک از شاخص‌ها، جایگاه سایر شاخص‌ها نیز دستخوش تغییر و تحول گردد.

تنوع و تکثر در فضای شهرهایی همچون مشهد، امری مهم و قابل توجه است و نشان از رویکردها و برداشت‌های متفاوت ساکنین در مواجهه با محیط پیرامون دارد. خروجی‌های ناشی از این روند آن است که توقع درک واحد و یکپارچه از هویت و عناصر اثرگذار بر آن در محیط شهر امری نا به جاست. این امر به ویژه در شهرهای بزرگ نمود بیشتری دارد، که در مطالعه پیش‌رو این موضوع در شهر مشهد تأیید شد. چنین

نگرشی به موضوع هویت و عناصر سازنده و شاخص‌های مرتبط با آن را به تنهایی نمی‌توان نقطه قوت و یا ضعف به شمار آورد. بلکه نحوه بهره‌برداری و ارتقاء هویت شهر در نظر ساکنان است که این موضوع را مهم و یا کم‌اهمیت خواهد ساخت. ازسوی دیگر باید توجه داشت کیفیت محیط پیرامونی و شیوه چیدمان عناصر و ترکیب ظاهری آن‌ها تأثیر مهمی در رفتارها و نگرش‌های اساسی ساکنین شهر خواهد داشت. امری که به نظر می‌رسد در برنامه‌ریزی‌ها و طراحی‌ها بیشتر می‌بایست مد نظر قرار گیرد.

در پایان توجه به این نکته لازم و ضروری است که در شرایط فعلی که موضوع انسجام فضایی از جمله دغدغه‌ها و مشکلات اساسی توسعه شهری به شمار می‌آید. در این بین «هویت» با همه ابعاد آن می‌تواند نقش مهمی در دستیابی به این مهم ایفا می‌کند. لذا ضروری است به عنوان یکی از دغدغه‌های مهم برنامه‌ریزان و طراحان شهری مد نظر واقع شود.

با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان پیشنهادهای کاربردی زیر را در خصوص موضوع هویت‌مندی فضا در شهر مشهد مورد نظر قرار داد:

۱) موضوع هویت در فضای شهر با اینکه سه وجه عملکردی، معنایی و شکلی را شامل می‌شود اما نمی‌توان آن را به صورت موضوعات جدا از یکدیگر مورد توجه قرار داد. به شکل ویژه در ارتباط با شهر مشهد، ابعاد عملکردی، معنایی و شکلی هویت مبتنی بر ویژگی‌های خاص شهر مشهد می‌بایست تقویت‌کننده یکدیگر و تداعی‌کننده موضوع مشخص و مرتبط با شهر مشهد باشد.

۲) با توجه به جایگاه متفاوت شاخص‌های هویت‌مندی فضا در شهر مشهد، ضرورت دارد ضمن توجه به تفاوت‌های فضایی هر منطقه و اثرات آن بر نوع و نگرش ساکنین، در چارچوب مشخص و منسجم ضمن ترسیم نقشه راه هویت‌مندی فضا، نسبت به آرایش و پیرایش فضای شهر با توجه به تفاوت‌های فضایی هر منطقه اقدام نمود به گونه‌ای که برآیند کلی از این اقدامات دستیابی به تصویری مشخص از هویت شهر مشهد برای کلیه ساکنین فراهم گردد.

۳) در شرایط فعلی آرایش و پیرایش فضای شهر عمدتاً براساس نظرات مشاورین طراح صورت می‌پذیرد. ازاین‌رو در این روند، ساکنین نقشی ندارند. علاوه براین تمایزات مکانی اثرگذار بر جایگاه شاخص‌های هویت‌مندی فضا نیز مورد توجه قرار نمی‌گیرد. از این رو ضروری است، بازنگری خاصی در این خصوص صورت پذیرد و نظرات شهروندان در قالب نقشه راه تدوین شده شناسایی و مورد توجه قرار گیرد. تا از این طریق علاوه بر ارتقای کیفی محیط، تعامل ساکنین با آن نیز بیشتر شود.

## منابع

- ابراهیمی دینانی، غلامحسین، (۱۳۷۹)، ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام، طرح نو، تهران.
- اقبالی، سید رحمان (۱۳۷۸)، هویت معماری معاصر ایران: بررسی تطبیقی نظریه‌ها و تجربه‌ها، دانشگاه تهران، تهران
- بحرینی، حسین. (۱۳۸۸). تجدد، فراتجدد و پس از آن در شهرسازی. تهران: دانشگاه تهران.



- بنتلی، ای یان؛ (۱۳۸۲)، محیط‌های پاسخده: کتابی راهنما برای طراحان، ترجمه مصطفی بهزاد فر، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، تهران.
- بهزاد فر، مصطفی؛ (۱۳۸۷)، هویت شهر، نشر شهر تهران (وابسته به سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران)، تهران.
- بیکن، ادموند؛ (۱۹۶۵)، طراحی شهرها، ترجمه فرزانه طاهری، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.
- پاکزاد، جهان‌شاه؛ (۱۳۸۶)، سیر اندیشه‌ها در شهرسازی (۱) از آرمان تا واقعیت. تهران: وزارت مسکن و شهرسازی - شرکت عمران شهرهای جدید.
- پرتوی، پروین؛ (۱۳۸۲)، مکان و بی مکانی: رویکردی پدیدارشناسانه، مجله هنرهای زیبا، ۱۴: ۵۰-۴۰.
- تقوایی، حسین. (۱۳۹۱). از سبک تا هویت در معماری. نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ۱۷: ۶۵-۷۳.
- جیکوبز، جین؛ (۱۹۶۹)، مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی، ترجمه آرزو افلاطونی، نشر دانشگاه تهران، تهران.
- حبیبی، سید محسن؛ (۱۳۸۵)، از شار تا شهر، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- حجت، عیسی. (۱۳۸۴). هویت انسان ساز، انسان هویت پرداز. نشریه هنرهای زیبا، (۲۴): ۵۵-۶۲.
- دانشپور، عبدالهادی؛ (۱۳۸۰)، بازشناسی مفهوم هویت در فضای عمومی، دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، تهران.
- رهنما، محمدرحیم؛ (۱۳۷۵)، بافت قدیم و توسعه شهری، نمونه بافت‌های مسکونی مرکز شهر مشهد، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- رهنما، محمدرحیم؛ (۱۳۷۶)، حسینیه‌ها در بافت تاریخی مشهد، مجله مشکات، (۵۶ و ۵۷): ۱-۲۰.
- سازمان میراث فرهنگی خراسان رضوی (۱۳۸۸)، آمار آژانس‌های مسافرتی، مشهد.
- شاهنوشی، ناصر؛ (۱۳۸۵)، تعیین سطح توسعه یافتگی نواحی شهر مشهد، شهرداری مشهد، کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری. مشهد، شهرداری مشهد.
- طرح جامع شهر مشهد (۱۳۴۶)، مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی خراسان رضوی .
- علی آبادی، محمد؛ (۱۳۹۱). جایگاه عقل در مفهوم پایداری شهر. فصلنامه مطالعات معماری ایران. (۱): ۲۵-۳۷.
- غمامی، مجید؛ (۱۳۷۲)، طرح جامع مشهد، فصلنامه آبادی، (۳): ۷۰-۸۰.
- فرهاد، مهندسین مشاور. (۱۳۸۹). طرح توسعه و عمران (جامع) کلانشهر مشهد مقدس خلاصه گزارش. مشهد: نهاد مطالعات و برنامه ریزی توسعه و عمران شهر مشهد.
- فرهاد، مهندسین مشاور (۱۳۸۶)، چشم‌انداز و الگوی عمومی توسعه و عمران کلانشهر مشهد مقدس، مشهد: سازمان مسکن و شهرسازی.
- قطبی، علی اکبر (۱۳۸۷)، مفهوم هویت و معماری امروز ایران، تهران، ماهنامه آینه خیال (۱۰): ۷۸.

کالن، گوردن؛ (۱۳۷۷)، *گزیده منظر شهری*، ترجمه منوچهر طیبیان، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران.

گروتر، یورک؛ (۱۳۸۳)، *زیبایی شناسی، معماری-ترکیب، تناسب و غیره، معماری-فلسفه*، ترجمه: جهانشاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

لینچ، رکوین. (۱۳۷۶). *تئوری شکل خوب شهر*. تهران: دانشگاه تهران.

مرکز آمار ایران، *آمارنامه* (۱۳۹۵).

نقی زاده، محمد. (۱۳۸۶). *ادراک زیبایی و هویت شهردر پرتو تفکر اسلامی*. اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.

نقی‌زاد، محمد. (۱۳۹۳). *هویت شهر مبانی مولفه‌ها و جلوه‌ها*. تهران: جهاد دانشگاهی.

همامی، عباس؛ و مقیمی، زهرا؛ (۱۳۸۹). *رویکرد قرآنی در مقایسه نظریه نسبیت حق و نسبیت ارزش‌ها*. پژوهشنامه قرآن و حدیث، (۷) : ۹۱-۱۱۰.

Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I. and Angel, S. (1977). **A Pattern Language**, Oxford University Press, New York. University of Tokyo, Tokyo.

Antonsich, M. (2013, October ). **Identity and Place**. Oxford University.

Cambridge Dictionary. (2018). Cambridge University. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/>

Choudhary, B. K. (2014). **Formation and (re)formation of Spatial Identity**. Journal of Regional Development and Planning, 3, 35-47.

Golomb, J., & Kupitz, C. (2014). **The Influence of Object Location on Identity**. Experimental Psychology 6, 2262-2278.

Golomb, J., L'Heureux, Z., & Kanwisher, N. (2014). **Feature-binding errors after eye movements and shifts of attention**. Psychological Science, 25, 1067-1078.

Han, H., & Hawken, S. (2018). **Introduction: Innovation and identity in next-generation smart cities**. City, Culture and Society 12, 1-4.

Hirt, S. A. (2005). **Toward Postmodern Urbanism? Evolution of Planning in Cleveland, Ohio**. Journal of Planning Education and Research 25, 27-42.

Huang, L., & Pashler, H. (2007). **A Boolean map theory of visual attention**. Psychological Review, 114, 599-631.

Koch, C., & Ullman, S. (1985). **Shifts in selective visual attention: To wards the underlying neural circuitry**. Human Neurobiology, 4, 219-227.

Leslie , A., Xu, F., Tremoulet, P., & Scholl, B. (1998). **Indexing and the object concept: Developing “what” and “where” systems**. Trends in Cognitive Sciences, 2, 10-18.

Mihye, C., & Sunghee, S. (2014). **Conservation or economization? Industrial heritage conservation in Incheon, Korea**. Habitat International, 41, 69-76.

Oxford Dictionary. (2018). Oxford University. Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com/>

Rapoport, A. (1990), **Levels of Meaning and Types of Environments**. In Y. Yoshitake, r. B. Bechtel, T. Takahashi, & M. Asia (Eds), Current issues in environment. behavior research

Rashid, H. (2012). **Identity Discourse in Islamic Architecture**. J. Basic. Appl. Sci. Res., 2, 926-934.

Sak, S. (2008). **Formation of the City Image: The Role of the Train Station in the Image Formation Process of ANKARA**. Approved by the Institute of Fine Arts.

- Shalom H. Schwartz (2012), **Basic Human Values: An Overview**, the Hebrew University of Jerusalem
- Sidawi, B. (2013). **Understanding the vocabulary of the Islamic architectural heritage**. GBER Vol. 8 Issue. 2, 26 - 39.
- Terlouw, K. (2016). **Territorial changes and changing identities: how spatial identities are used in the up-scaling of local government in the Netherlands**. Local Government Studies 42, 938-957.
- Treisman, A. M. (1980). **A feature-integration theory of**. Cognitive Psychology, 12, 97-136.
- Wolfe, J. M. (1994). **Guided search 2.0: A revised model of visual search**. Psychonomic Bulletin & Review 1, 202-238.
- Yaldız, E., & Aydın, D. (2014). **Loss of City Identities in the Process of Change: The City of Konya-Turkey**. Procedia - Social and Behavioral Sciences 140 , 221 – 233.
- YILDIZ, Ş. (2011). **What Does Make a City Islamic?** International Journal of Business and Social Science, 2, 199-201.

